

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 378.147.134:94

Віктор Мисан

«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ» — БАЗОВА ДИСЦИПЛІНА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

У статті аналізується зміст методики викладання історії як базової дисципліни у ВНЗ при підготовці майбутніх вчителів. Автор порівнює окремі робочі програми з курсу, характеризує навчально-методичну літературу та репрезентує власний підхід щодо структури програми з дисципліни.

Ключові слова: навчальна дисципліна, робоча програма, шкільна історична освіта, навчально-методична література, навчальний посібник, методика навчання, технології навчання.

Вагоме місце в професійній (професійно-орієнтованій) та практичній підготовці майбутнього учителя історії належить курсу «Методика викладання історії». Оскільки цей курс є складовою професійної підготовки, то за своїм змістом він спрямований на вдосконалення теоретичних знань і практичних умінь майбутніх учителів історії. Зміст курсу покликаний допомогти студентам з'ясувати основні закономірності навчання історії, ознайомитися із теоретичними засадами історичної дидактики, сформувані вміння, які будуть використані в практиці навчання та виховання підростаючого покоління на уроках історії. Вузівська історична дидактика на сучасному етапі не досягла такого рівня, як шкільне викладання історії, тому існує потреба в її розвитку та вдосконаленні. Аналізу змісту методики викладання історії як базової дисципліни в підготовці майбутніх учителів присвячена дана публікація. Автор статті пропонує здійснити цей аналіз шляхом порівняння окремих робочих програм з методики викладання історії, визначити основну мету та завдання курсу, проаналізувати навчально-методичну літературу для підготовки майбутніх учителів історії, репрезентувати власну структуру програми курсу «Методика викладання історії».

Сучасна практика викладання цієї дисципліни у вищих навчальних закладах на історичних факультетах не дозволяє нам скласти єдину цілісну

картину функціонування вищезгаданого курсу. Чому? Відповідей на це коротке запитання є чимало.

По-перше, курс «Методика викладання історії» не має єдиної державної програми. Її так і не спромоглися написати вітчизняні дидакти за роки незалежності. Можливо, хтось і робив такі спроби, однак жодна з них не увінчалася офіційними публікаціями та оприлюдненням. А якщо врахувати, що вузи мають автономію щодо укладання навчальних та робочих програм, то й годі сподіватися на те, що така найближчим часом з'явиться.

По-друге, курс «Методика викладання історії» у багатьох вищих навчальних закладах, особливо це стосується педагогічних, читається в різних інтерпретаціях. Наприклад, «Методика викладання історії», «Шкільний курс історії та методика його викладання», «Методика викладання шкільного курсу історії України», «Методика викладання шкільного курсу всесвітньої історії», «Методика викладання історії в школі» тощо. Цей перелік можна було б продовжити. З вищевикладеного стає очевидним, що в різних вузах домінує власне змістове наповнення курсу методики. Щось є спільним, але багато є й відмінного.

По-третє, зміст тем, навіть дуже близьких за назвами, курсів методики викладання історії різних вузів суттєво відрізняється. Порівняємо тематику курсу «Методика викладання історії» трьох університетів (Херсонського державного, Кам'янець-Подільського державного, Міжнародного економіко-гуманітарного ім. С. Дем'янчука (м. Рівне) приватного). В Херсонському державному університеті програма курсу «Методика викладання історії» (2006 р.), укладена доц. Т. І. Лебідь, включає такі теми: «Сучасні підходи до цілей та структури курсів історії»; «Психолого-педагогічна характеристика пізнавальних можливостей учнів у навчанні»; «Діагностика пізнавальних можливостей в учнів у навчанні історії»; «Використання наочності у вивченні історії»; «Технічні засоби навчання»; «Урок як основна форма навчання історії»; «Форми організації навчального процесу»; «Інтерактивне навчання історії»; «Способи перевірки та оцінювання результатів навчання історії»; «Форми і методи позакласної та позаурочної роботи з історії. Кабінет історії в школі»¹.

В Кам'янець-Подільському державному університеті програма курсу «Методика викладання історії в школі» (2005 р.), укладена ст. викл. В. А. Дубінським, включає такі теми: «Система історичної освіти в загальноосвітній школі»; «Пізнавальні можливості учнів при вивченні історії»; «Типологія уроків історії»; «Урок засвоєння нових знань»; «Урок узагальнення та систематизації знань з історії»; «Урок формування вмінь і навичок з історії»; «Урок застосування знань»; «Завдання, прийоми і засоби організації творчої діяльності учнів на уроках історії»; «Завдання, умови і прийоми організації оціночної (ціннісно-сміслової) діяльності учнів на уроках історії»; «Вивчення регіональної історії в курсі історії України»; «Технічні засоби навчання при вивченні історії в школі»; «Шкільний кабінет історії»;

«Перевірка, контроль та оцінка знань учнів в процесі викладання історії»; «Форми позакласної роботи з історії у школі»².

В Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені С. Дем'янчука (м. Рівне) програма курсу «Методика викладання історії», укладена доц. В. О. Мисаном, включає наступні теми: «Методика викладання історії – наукова педагогічна дисципліна»; «З історії розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні»; «Формування системи шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні після проголошення незалежності»; «Формування історичних знань та вмінь»; «Система засобів навчання історії»; «Методи та методичні прийоми навчання історії»; «Нові підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії»; «Форми організації навчально-виховного процесу з історії. Урок – основна форма навчально-виховного процесу»; «Нові освітні технології та використання їх у процесі навчання історії»; «Виховний потенціал шкільних курсів історії»; «Способи перевірки та оцінювання навчальних досягнень на уроках історії»; «Позакласна та позашкільна робота з історії»; «Учитель історії: права та обов'язки»³.

Хоча в запропонованих програмах чимало спільного, все ж вони суттєво відрізняються одна від одної. Це стосується концептуальної побудови, деталізації окремих тем тощо.

По-четверте, на історичних факультетах, навіть педагогічних університетів, курс «Методика викладання історії» читається в різних обсягах. В одному випадку – семестр, в кращому – три семестри. Ті студенти, які мають можливість прослухати курс методики упродовж трьох семестрів відповідно отримують ґрунтовнішу теоретичну підготовку і здобувають кращі практичні навички на лабораторних, семінарських заняттях. У гіршій ситуації опиняються студенти, які слухають теоретичний курс методики лише упродовж семестру. Фактично вони лише ознайомлюються з засадами однієї із галузей педагогічної науки. Перехід до навчання за кредитно-модульною системою негативно вплинув на скорочення аудиторних годин курсу «Методика викладання історії». З іншого боку, збільшилась кількість годин для самостійної роботи студентів, однак вона потребує розробки схем її організації та відповідної навчально-методичної літератури. Що стосується останнього, то тут також чимало проблем. Вузівські бібліотеки сучасною навчально-методичною літературою з шкільних курсів історії забезпечені погано, особливо це стосується останнього покоління підручників, видань, які здійснюють громадські організації за результатами освітніх проєктів тощо.

Науково-методична та навчальна література з курсу, яка сьогодні використовується студентами, учителями представлена досить великою палітрою видань. За способом використання її можна поділити на такі категорії: наукові роботи, навчально-методичні посібники, нормативні довідкові матеріали для організації роботи учителя, методичні посібники: плани-конспекти уроків, календарно-тематичне планування, завдання для тематичних атестацій, робочі зошити учня; підручники з шкільних курсів історії, публікації в науково-методичній періодиці тощо.

Традиційно більшість студентів зорієнтовані на використання лише фахових навчально-методичних посібників.

Аналіз сучасних навчальних посібників з методики викладання історії переконливо свідчить про те, що в цій сфері неопачатий край роботи. Станом на сьогоднішній день маємо три основних видання: О. Пометун, Г. Фрейман «Методика навчання історії в школі»⁴, В. Курилів «Методика викладання історії»⁵, Ф. Левітас, О. Салата «Методика викладання історії»⁶. Посібники О. Пометун, Г. Фрейман та В. Курилів рекомендовані Міністерством освіти і науки України. Лише перший можна використати в процесі викладання методики в вищій школі. Посібник В. Курилів зорієнтований на підвищення фахової кваліфікації учителів, тому в практиці вузівського навчання він може використовуватися, з нашої точки зору, лише частково. Робота з цим посібником потребує певної підготовки і базових знань з методики викладання історії.

«Методика викладання історії» Ф. Левітаса та О. Салати, хоча й немає відповідного грифу Міністерства освіти і науки України, однак дозволяє отримати певний рівень теоретичної підготовки з вищезгаданого курсу. Автори посібника пропонують для розгляду такі теми: «Предмет і завдання курсу «Методика викладання історії»; «Історична освіта в Україні на сучасному етапі»; «Структура історичної освіти»; «Зміст шкільної історичної освіти»; «Навчально-методичний комплекс з історії»; «Основні ознаки навчального пізнання історії»; «Методи навчання історії»; «Освітні технології у викладанні історії»; «Урок історії»; «Позакласна робота з історії»; «Учитель історії, його права та обов'язки»; «Професіограма вчителя історії»; «Кабінет історії в школі»⁷.

Найбільш вдалою книгою, яку можна використовувати у практиці навчання методики, на наш погляд, є перший в Україні за часів незалежності посібник О. Пометун, Г. Фрейман «Методика навчання історії в школі», у якому викладено основи теорії та методики навчання історії, міститься значна кількість принципово нових авторських положень щодо теорії навчання історії. До посібника увійшло чимало методичних порад і прикладів щодо проведення уроків, використання методів, прийомів і технологій навчання. Посібник укладений за тематичним принципом, де кожна з тем розкриває певне коло питань сучасної методики навчання історії. Серед основних тем: «Методика навчання історії як педагогічна дисципліна»; «Сучасні підходи до цілей та структури шкільних курсів історії»; «Зміст шкільної історичної освіти»; «Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної історичної освіти»; «Психолого-педагогічна характеристика пізнавальних можливостей учнів у навчанні»; «Діагностика пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії»; «Поняття про методи, прийоми і засоби навчання»; «Шкільний підручник як найважливіший засіб навчання»; «Навчання за допомогою різних типів навчальних текстів»; «Наочність у навчанні історії»; «Технічні засоби навчання»; «Урок як основна форма навчання історії»; «Форми організації навчального процесу»; «Інтерактивне навчання історії»; «Спо-

соби перевірки оцінювання результатів навчання історії»⁸. Запропонований посібник можна вважати базовим для організації навчання методики у вищому навчальному закладі, хоча й він не розкриває всіх тем курсу.

Важливим фактором у якісному викладанні курсу залишається особа викладача. Певна річ, якщо викладач методики – кандидат педагогічних наук, активно досліджує проблеми викладання історії або суспільних дисциплін, має досвід педагогічної роботи в школі, підтримує зв'язок з загальноосвітніми навчальними закладами, то це один рівень викладання. І зовсім інший формується рівень викладання методики, коли її читає не фахівець, викладач без педагогічного досвіду тощо.

Не менш важливим чинником, який може впливати на якість організації навчання з курсу «Методика викладання історії» є наявність спеціалізованої аудиторії. Йдеться не про загальне оформлення навчального кабінету, а про спеціальне, яке передбачає технічні засоби навчання, комплектування зразків різних видів наочності, навчально-методичної літератури та інших інформаційних джерел з шкільних курсів історії і методики викладання тощо. Наприклад, коли викладач читає студентам лекцію з теми «Засоби навчання», то він не лише повинен переповісти зміст лекції, але й урізноманітнити її демонстрацією, показати, як використовуються ті чи інші засоби навчання історії, як вони впливають на сприйняття, засвоєння навчального матеріалу, на яких етапах уроку можуть бути задіяні, з якою ефективністю. При проведенні семінарських, практичних, лабораторних занять спеціалізована аудиторія відіграє не менш важливу роль. Наприклад, вам потрібно організувати аналіз сучасного шкільного підручника з історії за визначеною схемою (див. *Додаток 4*). Виконати таке практичне завдання можна лише за певних умов: 1) забезпечити студентів роздрукованою схемою або спроектувати схему на екран, щоб вона стала доступною для перегляду; 2) запропонувати кожному студенту сучасний шкільний підручник (йдеться про підручники третього покоління для 5-8 класів). Виконання такого завдання виявиться нескладним за наявності спеціалізованої аудиторії з методики, сформованої кабінетної бібліотеки навчально-методичної літератури. Така аудиторія може стати своєрідною лабораторією, де студенти готуватимуться до практичних, семінарських, лабораторних занять, педагогічної практики, виховних заходів тощо.

Повертаючись до проблеми навчальної програми курсу «Методика викладання історії» хочемо запропонувати один із варіантів, який був укладений на основі тривалого викладання курсу методики в Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені С. Дем'янчука (м. Рівне) (див. *Додаток 1*). Програма складається з традиційних елементів: а) вступної пояснювальної записки, де визначені мета, завдання, вимоги до знань та умінь студентів; б) змісту курсу; в) літератури. Останній елемент не увійшов в додаток із-за великого обсягу. Мета курсу тісно пов'язана з метою навчання історії в загальноосвітній школі і визначається на її базових засадах: розкрити основні закономірності навчання й виховання історією, ово-

лодіти змістом шкільних курсів історії та основами методики викладання історичних дисциплін.

У змістовому компоненті програми виділяється тринадцять основних розділів (тем). Загальна кількість годин за розділами (темами) корегується щорічно. Запропонована схема змісту дозволяє сформулювати уявлення про методику історії як галузь педагогічної науки, ознайомитися, хоча б коротко, з історією розвитку методичної думки в Україні. Аналіз навчально-методичних посібників та робочих програм з методики викладання історії показує, що практично майже ніхто теми «З історії розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні» не включає до змісту. Така ж ситуація і з третьою темою. Якщо ми стверджуємо, що методика викладання історії – галузь педагогічної науки, то варто подавати інформацію про її основні етапи розвитку, динаміку, знайомити із тими змінами, що відбувалися, показувати як еволюціонувала шкільна історія та методика її викладання після проголошення незалежності України (з 1991 р.).

Зміст наступних тем дозволяє ознайомити студентів із структурою шкільної історичної освіти, програмами курсів історії, засобами, методами та прийомами, інноваційними технологіями навчання історії. Важливе місце у курсі відводиться уроку як основній формі організації навчально-виховної роботи. Окрім типології уроків, студенти вивчатимуть форму уроку та ознайомляться з проблемою розподілу навчального часу за основними етапами різних типів уроків, методикою укладання плану-конспекту уроку та схемами його аналізу. Важливе місце в курсі відводиться й темам: «Виховний потенціал шкільних курсів історії»; «Способи перевірки та оцінювання навчальних досягнень на уроках історії»; «Позакласна та позашкільна робота з історії». Завершальна тема курсу покликана сформувати у студентів уявлення про особливості педагогічної праці учителя історії, його права, обов'язки, умови прийняття на роботу та звільнення, робочий час і відпочинок, форми підвищення фахової кваліфікації тощо.

На основі змісту навчальної програми курсу за роками навчання розробляється тематика лекційних, практичних, семінарських та лабораторних занять, індивідуальні практичні завдання тощо (див. *Додатки 2, 3, 5*). Щорічно їхня структура змінюється і доповнюється новим переліком літератури. Наприклад, у зв'язку із зростанням ролі текстових джерел при вивченні шкільних курсів історії, була відкоригована навчальна програма і доповнена новою темою «Нові підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії», розроблені нові завдання для практичних занять, укладений перелік останніх публікацій з цієї проблематики.

Підсумовуючи вищевикладене можна однозначно стверджувати, що вузівський курс «Методики викладання історії» на сучасному етапі потребує належної уваги з боку фахівців, подальшого вдосконалення, теоретичного обґрунтування змісту навчальної програми, розробки рекомендацій стосовно проведення практичних, семінарських, лабораторних занять, укладання нових навчально-методичних посібників.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Програма курсу «Методика викладання історії»

Пояснювальна записка

Курс «Методика викладання історії» посідає вагоме місце в підготовці студентів історико-філологічного факультету як майбутніх учителів історії. Цей курс є складовою професійної підготовки і спрямований на вдосконалення теоретичних знань та практичних умінь майбутніх учителів історії. Зміст курсу допоможе студентам з'ясувати основні закономірності навчання історії, ознайомить із теоретичними засадами історичної дидактики, сприятиме формуванню практичних умінь навчання та виховання підростаючого покоління на уроках історії.

Мета курсу «Методика викладання історії» на сучасному етапі обумовлена метою навчання історії, яка передбачає:

- формування історичних знань, розвиток історичного мислення учнів, яке передбачає загальне розуміння історичного процесу в його різноманітності й суперечливості, здатності застосовувати історичні знання і набуті уміння;
- виховання в учнів особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних ціннісних орієнтацій, сприйняття ідей гуманізму та демократизму, патріотизму й взаєморозуміння між народами на основі особистісного усвідомлення досвіду історії;
- підготовка учнів до свідомої активної участі у суспільному житті української держави, усвідомлення її ролі та місця в Європі й світі, формування в них відповідальності за долю України, Європи та світу.

Отже, мету курсу «Методика викладання історії» можна визначити у такий спосіб – розкрити основні закономірності навчання й виховання історією, оволодіти змістом шкільних курсів історії та основами методики викладання історичних дисциплін.

Курс «Методика викладання історії» дозволить:

- з'ясувати рівень знань та умінь з історії в учнів конкретної вікової категорії;
- конкретизувати мету навчання за класами, курсами, розділами й темами;
- чітко визначати завдання й ефективність роботи на різних етапах навчання історії;
- відбирати історичний зміст у відповідності з метою та завданнями навчання, пізнавальними можливостями школярів;
- співвідносити історичний зміст із методами, прийомами та засобами навчання;
- розробляти тести, логічні завдання;
- використовувати лише ті методи та прийоми навчання, що забезпечують розвиток школяра;
- передбачати та прогнозувати результати навчання, вносити корективи в педагогічну діяльність.

У процесі роботи над курсом студенти будуть **знайти**:

- історію розвитку та методологію методики як наукової дисципліни;
- зміст шкільних курсів історії;
- зміст шкільних програм із курсів всесвітньої та вітчизняної історії;
- засоби, методи й основні прийоми навчання історії;

- міжпредметні та міжкурсові зв'язки;
- критерії оцінювання рівнів навчальних досягнень та способи перевірки знань та умінь;
- форми позакласної та позашкільної роботи з історії.

Опанувавши курс, студенти будуть **у м і т и** :

- визначати мету та завдання навчання шкільних курсів історії;
- аналізувати навчальну програму на навчально-методичну літературу з курсу;
- використовувати засоби, методи та прийоми навчання історії;
- укладати плани-конспекти уроків;
- визначати тип та форму уроку;
- використовувати елементи інноваційного навчання історії;
- відбирати історичний зміст, визначати мету та завдання конкретного уроку історії;
- враховувати вікові особливості та індивідуальний підхід у навчанні історії;
- розробляти тести, завдання для перевірки знань та умінь учнів;
- готувати виховні заходи для організації позакласної роботи з історії;
- виготовляти та застосовувати прості наочні посібники;
- вести педагогічне спостереження, брати участь в експериментальній роботі;
- працювати з науково-методичною літературою.

Міжпредметні зв'язки «Методики викладання історії» реалізуються на рівні психолого-педагогічних дисциплін, що є базовими для методики викладання та комплексу спеціальних фахових дисциплін, серед яких найпомітніше місце займають історія України та всесвітня історія.

ЗМІСТ КУРСУ

Розділ 1

Методика викладання історії – наукова педагогічна дисципліна

Поняття та сутність методики навчання історії. Об'єкт, предмет, зміст, завдання та структура курсу. Взаємозв'язок методики викладання історії з історичними та психолого-педагогічними дисциплінами. Роль і місце методики в шкільному навчанні історії. Система методів наукового дослідження процесу навчання історії. Особливості педагогічного спостереження. Експеримент як сплановане цілісне втручання в процес навчання історії. Характеристика науково-методичної та навчальної літератури з курсу.

Розділ 2

З історії розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні

Розвиток історичної освіти в Україні з найдавніших часів до початку XVIII ст. Формування системи навчання історії та методики викладання упродовж XVIII – XIX ст. Розвиток шкільної історичної освіти на українських землях на початку XX ст. (1900-1917 рр.). Перші підручники з історії України. Внесок у розвиток шкільних курсів історії М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Аркаса, І. Крип'якевича, Н. Григорієва, Г. Хоткевича, О. Єфименко. Особливості розвитку шкільної історичної освіти в роки національно-демократичної революції (1917-1920 рр.). Проект єдиної школи в Україні. Основні етапи розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання в СРСР.

Розділ 3

Формування системи шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні після проголошення незалежності

Реформування шкільної історичної освіти в Україні та його наслідки в 90-ті роки ХХ століття. Концептуальні засади шкільної історичної освіти. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні. Порівняльна характеристика лінійного та концентричного підходів до структури шкільної історичної освіти. Характеристика сучасної системи шкільної історичної освіти в Україні. Навчальні програми та структура шкільної історичної освіти. Державні стандарти освітньої галузі «Суспільствознавство». Характеристика підручників шкільних курсів історії. Науково-методична література для забезпечення викладання шкільних курсів історії.

Розділ 4

Формування історичних знань та вмінь

Основні компоненти змісту історичної освіти. Структура та функції історичних знань. Історичні факти, явища, процеси та їх місце в шкільних курсах історії. Теоретичний матеріал в історичних курсах. Емпіричний і теоретичний рівні засвоєння учнями навчального історичного матеріалу. Історичні поняття, терміни. Класифікація історичних понять. Особливості роботи з історичними поняттями на уроках історії. Співвідношення фактів і теорії в курсах основної школи. Проблема вивчення пізнавальних можливостей школярів у методиці навчання історії. Пізнавальні процеси у навчанні історії. Проблема диференційованого підходу до учнів у навчанні історії. Формування уявлень про історичний час та простір. Класифікація основних умінь (компетенцій). Методика формування умінь.

Розділ 5

Система засобів навчання історії

Поняття «засіб навчання». Проблема класифікації засобів навчання. Друковані засоби навчання та їх місце в процесі пізнання історичної дійсності. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії. Як використати на уроці методичні можливості підручника. Характеристика екранних засобів навчання. Особливості використання звукових засобів навчання на уроках історії. Комп'ютерні засоби навчання та їх місце в системі навчання історії.

Розділ 6

Методи та методичні прийоми навчання історії

Поняття «метод навчання» та «методичний прийом». Проблема класифікації методів навчання. Характеристика усного методу навчання. Види усної подачі матеріалу. Наочний метод навчання. Класифікація наочності. Методика роботи з речовими пам'ятками й образною наочністю. Методика роботи з умовно-графічною наочністю. Особливості використання методу в різних вікових категоріях школярів. Характеристика практичного методу навчання. Прийоми вивчення історичних фактів на емпіричному рівні. Прийоми вивчення історичного матеріалу на теоретичному рівні. Особливості роботи з історичними джерелами. Доцільність використання методичних прийомів на уроках історії.

Розділ 7

Нові підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії

Історичні джерела як основа навчання історії. Класифікація текстів та особливості використання підручника на уроці історії. Методи роботи з історичним документом. З'ясування ступеня довіри до історичного джерела. Первинні та вторинні історичні джерела. Інформаційне наповнення історичного джерела. З'ясування часу появи історичного джерела. Оцінка історичних джерел. Художня та науково-популярна література у навчанні історії. Проблема інтерпретації навчальних текстів на уроках історії.

Розділ 8

Форми організації навчально-виховного процесу з історії.

Урок – основна форма навчально-виховного процесу

Форми організації навчально-виховного процесу з історії. Типологія уроків з історії. Структури основних типів уроків. Характеристика уроку за видовими ознаками. Форма уроку. Класифікація уроків за формою. Розподіл навчального часу за основними етапами уроку як дидактична проблема. Вирішення проблеми розподілу навчального часу за основними етапами уроку в радянській та сучасній українській дидактиці. Фактори, що впливають на розподіл навчального часу за основними етапами уроку. Способи розподілу навчального часу згідно основних етапів уроків. Підготовка вчителя до уроку історії. План-конспект уроку. Схема аналізу та критерії оцінки проведеного уроку.

Розділ 9

Нові освітні технології та використання їх у процесі навчання історії

Характеристика інноваційного навчання. Нові освітні технології та моделі навчання з історії: а) методика занурювання; б) опорні сигнали та укладання на їх основі конспектів; в) комплексне навчання; г) особливості модульного навчання; д) навчання історії за проектною системою. Особливості підготовки та проведення нестандартних уроків із історії.

Розділ 10

Виховний потенціал шкільних курсів історії

Особливості виховного потенціалу шкільних курсів історії. Психолого-педагогічні засоби впливу та методика їх застосування в процесі навчання історії. Патріотичне виховання на уроках історії. Виховний потенціал історичного краєзнавства.

Розділ 11

Способи перевірки та оцінювання навчальних досягнень на уроках історії

Мета, завдання, функції перевірки знань і вмінь з історії. Сучасні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень школярів на уроках історії. Характеристика критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з історії. Способи перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів з історії. Технологія оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з історії в основній школі у контексті компетентісного підходу. Методика проведення тематичної атестації. Особливості укладання завдань для тематичної атестації. Підготовка та прове-

дення заліків та іспитів із шкільних курсів історії. Незалежне зовнішнє оцінювання як форма державної атестації навчальних досягнень з історії.

Розділ 12

Позакласна та позашкільна робота з історії

Характеристика основних форм позакласної роботи з історії. Позашкільна робота з історії. Особливості проведення олімпіад з історії. Шкільний кабінет історії та його місце в організації позакласної роботи.

Розділ 13

Учитель історії, його права та обов'язки

Особливості педагогічної праці вчителя історії. Функції учителя історії: діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, організаторська, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимуляційна, аналітико-оцінна, дослідницько-творча. Педагогічна культура вчителя історії. Особистісні якості вчителя історії: основні, допоміжні. Законодавство про права і посадові обов'язки вчителя історії. Шляхи підвищення професійної кваліфікації учителя історії. Атестація вчителів історії та її значення для професійного зростання.

Додаток 2

Структура лекції на тему «Методика викладання історії – наукова педагогічна дисципліна»

Тема. Методика викладання історії – наукова педагогічна дисципліна
(2 год.)

1. Предмет, зміст, завдання курсу.
2. Взаємозв'язок методики викладання історії з історичними та психолого-педагогічними дисциплінами.
3. Система методів наукового дослідження процесу навчання історії:
 - особливості педагогічного спостереження;
 - експеримент як сплановане цілісне втручання у процес навчання історії.
4. Характеристика науково-методичної та навчальної літератури з курсу.

Література

1. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи : програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.-Ірпінь : Перун, 2005. – 142 с.
2. Левітас Л. Ф., Салата О. О. Методика викладання історії : посіб. учителя. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – 96 с.
3. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. – Львів-Торонто : Світ, 2003. – 248 с.
4. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5-11 класи. Всесвітня історія. : 6-11 класи. – К. : Шкільний світ, 2001. – 87 с.
6. Страдлінг Роберт. Багаторакурсність у викладанні історії : посібник для вчителя. – Видавництво Ради Європи. – [Б. м.], [Б. р.]. – 65 с.
7. Страдлінг Роберт. Викладання історії Європи XX століття. – Видавництво Ради Європи. – [Б. м.], [Б. р.]. – 277 с.

Додаток 3

План семінарського заняття на тему «Формування системи шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні після проголошення незалежності»

Тема 1. Формування системи шкільної історичної освіти та методики викладання в Україні після проголошення незалежності (2 год.)

1. Етапи реформування шкільної історичної освіти в Україні та його наслідки:
 - а) розвиток шкільної історичної освіти в Україні упродовж 1991-1996 рр.;
 - б) особливості розвитку шкільної історичної освіти в другій половині 90-х років ХХ ст. та на початку ХХІ ст.
2. Концептуальні засади шкільної історичної освіти:
 - а) особливості проектів концепцій розвитку шкільної історичної освіти 1993-1997 рр.;
 - б) характеристика проектів концепцій історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи (2001-2003 рр.).
3. Навчальні програми та структура шкільної історичної освіти:
 - а) мета, завдання та пріоритети навчання історії;
 - б) структура шкільних курсів історії.
4. Державні стандарти освітньої галузі «Суспільствознавство».
5. Характеристика підручників шкільних курсів історії.
6. Науково-методична література для забезпечення викладання шкільних курсів історії

Практичні завдання

1. Спробуйте виділити основні етапи реформування шкільної історичної освіти в Україні упродовж 1991 – 2008 рр.
2. Що спільного і що відмінного у проектах концепцій шкільної історичної освіти в Україні?
3. Проаналізуйте мету, завдання та пріоритети шкільної історичної освіти в Україні. Чим вони відрізняються від мети, завдання навчання історії у сучасній європейській школі?
4. Укладіть вимоги до «ідеального» підручника з історії для школи. Яким він повинен бути?
5. Проведіть соціологічне дослідження на предмет «Місце шкільного підручника в навчанні історії». З'ясуйте, яким підруникам і чому школярі надають перевагу?
6. Проаналізуйте публікації в останніх екземплярах часописів «Історія в школах України», «Історія в школі». Чи задовольняють ці публікації ваш професійний інтерес і в якій мірі?

Література

Наукові та навчально-методичні праці

1. Вінниченко О., Мудрий М., Пастушенко Р., Сирота Р. Концепція та структура єдиного курсу історії в 12-річній середній школі: «Львівська ініціатива». – Л., 2004. – 212 с.
2. Григор'єв-Наш. Історія України в народних думках та піснях. – К. : Веселка, 1993. – 271 с.

3. Зовнішнє тестування з історії. Інформаційні матеріали. – К., 2004. – 96 с.
4. Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти : зб. док. і наук. пр. / за ред. К. О. Баханова. – Бердянськ : БДПУ, 2007. – 272 с.
5. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. – Львів-Торонто : Світ, 2003. – 248 с.
6. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. – Харків-Торонто : Ранок, 2008. – 256 с.
7. Пометун Е. Школьное историческое образование в Украине: Пути развития и проблемы. – Луганск, 1995. – 200 с.
8. Преподавание истории и пропаганда демократических ценностей и идеи терпимости. Пособ. для преподават. – Страсбург, 1996. – 56 с.
9. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5-11 класи. Всесвітня історія. : 6-11 класи. – К. : Шкільний світ, 2001. – 87 с.
10. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 5-11 класи. Всесвітня історія. : 6-11 класи. – К. : Шкільний світ, 2001. – 87 с.
11. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.
12. Сучасні підходи до історичної освіти. Методичний додаток до навчального посібника «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.». – Л. : НВФ «Українські технології», 2004. – 128 с.
13. Українська історична дидактика: Міжнародний діалог : зб. наук. ст. – К. : Генеза, 2000. – 368 с.

Статті

1. Баханов К. Державний стандарт шкільної історичної освіти: в пошуках оптимального варіанта // Історія в школах України. – 2003. – № 1. – С. 8–11.
2. Баханов К. Державний стандарт шкільної історичної освіти: в пошуках оптимального варіанта // Історія в школах України. – 2003. – № 2. – С. 6–8.
3. Баханов К. Написані з власного погляду (Перше покоління українських підручників: основні напрямки модернізації) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 11–17.
4. Баханов К. Не втратити досвід поколінь (Останні радянські підручники з історії під методичним мікроскопом) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 15–19.
5. Баханов К. Проблема визначення мети і завдань шкільної історичної освіти // Історія в школах України. – 2002. – № 1. – С. 15–22.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Освітня галузь «Суспільствознавство» // Історія в школах України. – 2004. – №2. – С. 2–7.
7. Свтушенко Р. Нові підходи у вивченні історії ХХ століття. Матеріали міжнародного симпозіуму. 28 лютого – 1 березня 2003 р. Львів // Історія в школах України. – 2003. – №3. – С. 2–6.
8. Комаров В. Деякі актуальні питання розвитку методики навчання історії як науки (методологічний аспект) // Історія в школах України. – 2000. – №4. – С. 23–28.
9. Комаров В. Шкільна історична освіта: шляхи перебудови // Історія в школах України. – 2001. – №3. – С. 9–13.
10. Мисан В. До питання про назви курсів шкільної історії // Історія в школах України. – 2000. – №2. – С. 2–5.

11. Огнев'юк В. До питання про зміст історичної освіти // Історія в школах України. — 1998. — №4. — С. 2–5.
12. Полянський П. Державний стандарт – пошуки оптимального рішення // Історія в школах України. — 2002. — № 6. — С. 6–8.
13. Полянський П. «Історія обернена в ... майбутнє» // Історія в школах України. — 2003. — № 4. — С. 11–13.
14. Пометун О. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії // Історія в школах України. — 2002. — № 6. — С. 13–17.
15. Пометун О., Фрейман Г. Нові підходи до відбору та структурування змісту сучасної історичної освіти // Історія в школах України. — 2000. — № 1. — С. 2–7.
16. Проблема формування змісту шкільної історичної освіти. Матеріали «круглого столу». Київ, 19 листопада 2002 р. // Історія в школах України. — 2003. — № 2. — С.2–5.
17. Проект концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи // Історія в школах України. — 2002. — № 1. — С. 9–14.
18. Проекти концепцій історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи // Історія в школах України. — 2001. — № 3. — С. 2–8.
19. Проект концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи // Історія в школах України. — 2001. — № 6. — С. 13–17.
20. Романенко М. Проблема подолання об'єктивістсько-історичної орієнтації у викладанні історії // Історія в школах України. — 1996. — № 2. — С. 2–3.
21. Терно С. Нові підходи у вивченні історії: прогрес в науці чи шлях в нікуди? // Історія в школах України. — 2003. — № 2. — С. 45–51.
22. Терно С. Нові підходи у вивченні історії: прогрес в науці чи шлях в нікуди? // Історія в школах України. — 2001. — № 3. — С.45–49.
23. Терно С. Підручник з історії сьогодні : стан і перспективи // Історія в школах України. — 2004. — № 1. — С. 6–8.
24. Терно С. Як обрати підручник // Історія в школах України. — 2004. — № 5. — С. 17–19.

Додаток 4

Схема аналізу сучасного підручника з історії

I. Характеристика вихідних даних підручника:

- авторський колектив;
- назва;
- клас;
- гриф Міністерства освіти і науки України;
- рік, місце видання, видавництво;
- обсяг (кількість сторінок).

II. Характеристика змісту:

- відповідність змісту діючій програмі;
- реалізація основних принципів підручникотворення (науковість, доступність, поліфункціональність);
- спрямованість навчального матеріалу на: розвиток мислення, формування мотивів навчання (інтересу), формування світоглядних позицій, формування естетичних смаків;
- послідовність, логічність викладу матеріалу;

- рівномірність розподілу матеріалу згідно норм навчального часу;
- наявність внутріпредметних та міжпредметних зв'язків;
- наявність розвиваючої функції.

III. Характеристика методичного апарату підручника:

- розподіл навчального матеріалу за розділами, темами, параграфами;
- наявність умовних позначень, алгоритмів (схем) навчальної діяльності;
- характеристика навчально-методичних рубрик (елементів);
- характеристика завдань (репродуктивні, творчі, дослідницькі);
- характеристика ілюстративного матеріалу (функції візуальних джерел);
- характеристика допоміжних науково-методичних елементів (словник, списки літератури, історичні карти, хронологічні таблиці тощо);
- збалансованість навчального змісту і навчально-методичного апарату.

IV. Характеристика поліграфічного виконання та дотримання санітарно-гігієнічних норм:

- якість художнього оформлення;
- якість паперу;
- спрямованість на розвиток естетичних смаків;
- дотримання гігієнічних, поліграфічних вимог (шрифт, формат, вага).

Додаток 5

Практичне завдання для індивідуальної роботи студента

Завдання 1. Ви берете участь в обговоренні проблеми «Роль засобів навчання у викладанні шкільних курсів історії». В ході дискусії були оприлюднені такі точки зору:

1. «Серед сучасних засобів навчання шкільний підручник був, є і залишатиметься одним із універсальних засобів навчання».

2. «Сучасний підручник історії перестає бути універсальним засобом навчання. Поступово його витісняють комп'ютерні засоби навчання. Майбутнє в навчанні історії належить комп'ютерним технологіям».

3. «Універсальних засобів навчання історії не було і не може бути. Для кожного періоду розвитку школи характерні свої універсальні засоби навчання історії».

Яку точку зору підтримаєте Ви? Обґрунтуйте свій вибір, навівши переконливі докази, використавши конкретні приклади з практики навчання історії в школі.

Примітки:

1. Лебідь Т. І. Методика викладання історії: програма курсу // <http://dls.ksu.kherson.ua>.
2. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі : навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 82 с.
3. Мисан В. Робоча програма курсу «Методика викладання історії». – Рівне, 2007. – 80 с.
4. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.
5. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. – Львів-Торонто : Світ, 2003. – 248 с.; Її ж. Методика викладання

- історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. — Харків-Торонто : Ра-
нок, 2008. — 256 с.
6. Левітас Л. Ф., Салата О. О. Методика викладання історії : посіб. учителя. — Х. :
Вид. група «Основа», 2006. — 96 с.
 7. Там само.
 8. Пометун О., Фрейман Г. Названа праця.

В статье анализируется содержание методики преподавания истории как базовой дисциплины в ВУЗе при подготовке будущих учителей. Автором на основе сравнения отдельных рабочих программ по курсу дается характеристика учебно-методической литературы и подается авторская структура программы дисциплины.

Ключевые слова: учебная дисциплина, рабочая программа, школьное историческое образование, учебно-методическая литература, учебное пособие, методика обучения, технологии обучения.

Отримано: 15.09.20008

УДК 930.2:378.147.016

Сергій Копилов

ПРО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ

У статті аналізуються загальні підходи щодо викладання курсу джерелознавства нової і новітньої історії Європи і Америки. Автором висвітлюється власний досвід читання цієї дисципліни на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: історична наука, джерелознавство, історіографія, методологія історії, навчальна програма, лекція, семінар, підручник, посібник.

Характерною рисою сучасної історіографічної ситуації є зростаючий інтерес до теоретико-методологічних проблем історичної науки. Новий виток методологічних пошуків у галузі історичного пізнання охопив більшість європейських країн. Про це свідчать публікації, побудовані на чималому історіографічному матеріалі, університетських лекційних курсів¹ і спеціальних праць², що знайомлять студентів із «ремеслом історика». Вивчення теоретико-методологічних проблем історичної науки у навчальному процесі підготовки фахівців у галузі історії, зумовлює підвищений інтерес до викладання джерелознавства у вищій школі, яке повинно відігравати визначальну роль в системі підготовки фахівців як у галузі вітчизняної, так і всесвітньої історії. Опанування основами цієї науки допомагає історика (незалежно від сфери його конкретної діяльності) набути навички роботи з історичними джерелами, забезпечує їх раціональний пошук, кваліфікований відбір, науковий аналіз і використання. Іншими словами – професіоналізм історика визначається рівнем його джерелознавчої культури. На жаль, у навчальних планах історичних факультетів більшості українських універ-